Il-Ħuttafa

numru 108

Jannar - Frar 2012

Żrinġ

il-magażin ta' Klabb Ħuttaf

Victor Falzon

Il-Pitirrossi huma komuni daż-żmien tas-sena fil-kampanja u fil-ġonna. Ħajjarhom iżuru l-ġnien tiegħek billi tarmalhom bird table.

Ħej Ħbieb Ħuttaf !

editorjal

Forsi ndunajtu fil-faċċata ta' quddiem, ħdejn l-logo tal-BirdLife hemm dan il-logo bin-numru 50. Għaliex?

Ħeqq, għax dis-sena l-BirdLife għalqet ħamsin sena. Il-BirdLife bdiet fis-sena 1962, ħeħe min jaf fejn kontu għadkom intom, forsi lanqas il-ġenituri tagħkom ma kienu għadhom twieldu!

Hekk hu! Fil-25 ta' Jannar 1962, grupp ta' seba' rġiel kienu ltaqgħu f'dar f'Tas-Sliema u ffurmaw għaqda biex tistudja u tiddefendi l-għasafar. Dakinhar twieldet BirdLife Malta, u kienet l-ewwel għaqda tan-natura f'Malta. Dak iż-żmien ħadd ma kien isemmi l-ambjent, u ma kont tara lil ħadd bit-tromba jew bil-kamera jdur fil-kampanja. L-uniċi nies li kienu jduru fil-kampanja jfittxu l-għasafar kienu kaċċaturi bis-senter, biex joqtluhom!

Għall-ewwel il-BirdLife kien jisimha **Malta Ornithological Society** (jew **MOS** fil-qosor). Fl-MOS bdew jissieħbu nies li jħobbu l-għasafar, nies li riedu jitgħallmu fuq in-natura, u nies li xtaqu jgħinu lill-għasafar. Insomma, bħalkom wara kollox. FL-1995 l-MOS bidlet isimha u saret BirdLife Malta.

Ftit ftit il-BirdLife kibret u llum fiha xi 3000 membru. Fost dawn hemm xi 1000 tfal u żgħażagħ membri fi Klabb Ħuttaf. Klabb Ħuttaf huwa parti importanti ħafna mill-BirdLife. Ħafna min-nies li jmexxu l-BirdLife illum kienu fi Klabb Ħuttaf meta kienu żgħar. Anke jien!

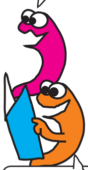

Victor Falzon

Klabb Ħuttaf jawgura lill-BirdLife 50 sena oħra ta' xogħol favur l-għasafar u n-natura. Tgħid la l-BirdLife tagħlaq 100 sena (fis-sena 2062) tkun għadha toħroġ *Il-Ħuttafa*? Tkun waslet Numru 413. Min jaf tkunx differenti milli hi llum.

Emm, naħseb l-editur ikun differenti żgur!

Victor

Victor Falzon
l-Editur

mal-faċċata

Iż-Żrinġ (painted frog) huwa l-uniku amfibju Malti. Dari kien komuni imma llum spiċċa minn xi postijiet għax in-nixxigħat tal-ilma li għandu bżonn nixfulu. M'għandna qatt naqbdu jew infixklu ż-żrinġijiet. Huma wkoll imħarsin bil-liġi

Ritratt ta' Desirée Falzon

X'għandna?

Editorjal	2
Aħbarijiet	3
Mid-Dinja	4
X'hemm ġdid?	4
X'nista' nara tgħid?	5
Members' Day	5
Kompetizzjoni Poster	5
Attività	6
Intervista ma' Fjura	6
Bojod u Sofor	7
Agħti kulur	8
Arti u Ritratti	8
X'idea Dik! SENSIELA ĠDIDA	9
Tinsewx Titimgħuhom!	9
Nħawi Naturali SENSIELA ĠDIDA	10

il-kumitat

Kathleen Mamo (kap) • Jason Aloisio • Desirée Falzon • Nikki Falzon • Victor Falzon

il-kuntatt

indirizz
BirdLife Malta
57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
tel **21347644 / 21347645 / 21347646**
imejl **info@birdlifemalta.org**
imejl tal-magażin
il-huttafa@birdlifemalta.org
websajt **www.birdlifemalta.org**

il-klabb

Klabb Ħuttaf huwa t-taqsima ta' BirdLife Malta għall-membri ta' taħt it-18-il sena. Il-Klabb jorganizza ħarġiet fil-kampanja, żjarat f'riservi naturali, mixjiet, ħarġiet bil-lanċa, u nagħmlu wkoll xogħol ambjentali. Kull xahrejn noħorġu wkoll il-magażin *Il-Ħuttafa* li l-membri jirċievu d-dar bil-posta. Bħalissa fil-Klabb qegħdin xi 1000 membru. Sħubija fi Klabb Ħuttaf hija €7 fis-sena.

©BirdLife Malta, Frar 2012
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Fejn imorru jpappu?

Tafu x'inhu Kanġu? Tafu x'inhi Garnija? Tafu x'inhi Ċiefa?

Jekk forsi ma tafux, mhux tort tagħkom, għax dawn huma għasafar li jgħixu kważi ħajjithom kollha fuq il-baħar. Imma fi żmien il-bejta jersqu lejn l-art. Il-Kanġu, il-Garnija u ċ-Ċiefa t-tlieta jbejtu f'pajjiżna: iċ-Ċief u l-Garni jbejtu f'ħofor u xquq fis-sisien, u l-Kanġi jbejtu fi rkejjen taħt il-blat ta' Filfla, u f'xi għerien.

Dawn it-tliet għasafar u l-postijiet fejn ibejtu huma mħarsin bil-liġi. Imma l-postijiet fejn ifittxu l-ikel mhumiex protetti. Lanqas biss nafu sew fejn imorru! X'imkien fil-baħar! Ħeqq imma l-baħar kbir! Għalhekk il-BirdLife bdiet studju ta' ħames snin biex nitgħallmu eżatt FEJN dawn l-għasafar imorru jistadu.

B'hekk imbagħad dawn l-inħawi l-gvern ikun jista' jipproteġihom ħalli ċ-Ċief, il-Garni u l-Kanġu jibqgħu jgawdu dawn il-meded ta' baħar importanti.

Ċiefa
Cory's Shearwater

Matthew Borg Cardona

Garnija
Yelkouan Shearwater

Frank Dhermain

Kanġu ta' Filfla
European Storm-petrel

Joe Sultana

Malta Seabirds Project

Victor Falzon

VILLEĠĠJATURA VILI

Max-xatt tal-**Armier** u t-**Torri l-Abjad** hemm mijiet ta' kmamar villeġġjatura li huma kontra l-liġi. Għaliex? Ħeqq, għax huma mibnijin bil-wiċċ tost kollu fuq art publika, art li suppost hi ta' kulħadd. U kif taraw mir-ritratt anke d-dawl u l-ilma għandhom mgħoddi! Dan l-aħħar riedu jibnulhom *substation* ħalli jkollhom provista ta' dawl aħjar, imma l-MEPA ma tathomx permess.

Prosit! Imma l-prosit vera tkun meta xi darba dawk il-kmamar jitwaqqgħu kollha u l-post jingħata lura lil kulħadd u lin-natura.

Hawnhekk hawn waħda mill-ftit għaram tar-ramel li baqa' fil-Gżejjer Maltin. Imma l-aħħar li mort sibt fiha ħġieġ, fliexken tad-dlik, karti u imbarazz ieħor.

Għaram tar-rimi, mela!

Dawn l-aħbarijiet u anke ta' paġna 4 tajbin biex tużawhom l-iskola fl-Attività JUNIOR JOURNALIST (Dinja Waħda)

Dinja Waħda hija kampanja edukattiva ambjentali li qed titmexxa fl-iskejjel minn BirdLife Malta u Bank of Valletta, bl-għajnuna tal-Ministeru tal-Edukazzjoni.

BirdLife MALTA

BOV Bank of Valletta

X'għandna mid-dinja?

Sabu lil Dracula... ... u lil Elvis!

Fil-lvant tal-gżira Borneo, fl-**Indoneżja**, hemm foresta tropikali jisimha Wehea. Dil-foresta ikbar mill-Gżejjer Maltin, u ftit li xejn imbagħbsa mill-bniedem. Ftit ġimgħat ilu, xjenzati sabu fiha speċi ta' xadin li kienu ħasbuh inqered minn wiċċ id-dinja. Dan huwa l-**Miller's Grizzled Langur**, xadin griż b'kullar abjad madwar għonqu - hemm min xebbħu ma' xi ħadd liebes ta' Dracula għal Halloween!

Interessanti hu li dawn l-istudjużi ma kinux qed ifittxu din l-ispeċi, imma kienu armaw xi kameras biex jieħdu ritratti ta' annimali oħrajn. U minflok, il-kamera ġibdet eluf ta' ritratti ta' din ix-xadina rarissma!

Tiskanta kif f'dinja ppakkjata bin-nies, xorta għad hawn irkejjen li jagħtuna sorpriżi sbieħ.

Fil-foresti muntanjużi fit-tramuntana ta' **Myanmar**, xjenzati skoprew xadina ġdida - il-**Myanmar Snub-nosed Monkey**.

Din l-ispeċi kienu jafu biha biss minn ġild ta' waħda mejta, ħadd kien għadu ma ra waħda ħajja. U fil-fatt lanqas dawn ix-xjenzati ma rawha proprju. Għaliex? Għax bħall-istorja l-oħra, sabuha għax ħallew kameras armati bis-senser, u r-ritratti tax-xadina nġibdu weħidhom! Sal-ġurnata tal-lum għadu ħadd ma ra dan l-annimal wiċċ imb wiċċ!

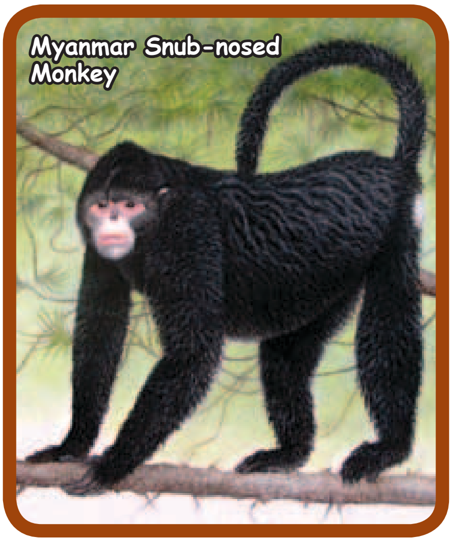

Allura Elvis fejn jidħol?

Ħeqq, għax kif forsi taraw mill-istampa, din l-imbierka xadina għandha żewġ nokkli niżlin fuq moħħha. U xi għaref malajr laqqamha *Elvis Monkey* :) :)

Rebħa oħra għall-foka!

Ftit ġimgħat ilu r-Russja ħabbret li daqshekk importat prodotti magħmulin mill-harp seals. Din hija daqqa ta' ħarta kbira għall-industrija tal-qtil tal-foki, għax dawn il-prodotti kważi kollha (90%) r-Russja kienet tixtrihom.

Il-qtil ta' eluf ta' frieħ tal-ħarp seal hija drawwa vili u barbara li għadha ssir kull sena fil-Kanada. Kif pajjiż ċivilizzat bħall-Kanada jibqa' jagħmel dawn il-ħniżrijiet diffiċli tifhimha.

Issa li l-ikbar xerrej waqaf jixtri, nittamaw li l-Kanada fl-aħħar taqta' qalbha minn dal-massakru.

Il-Kanada toqtol iktar minn 300,000 foka fis-sena!

Fl-2009 l-Unjoni Ewropea waqqfet id-dħul ta' prodotti tal-foka.

Il-Kanada twaħħal fil-foki talli naqas il-ħut fil-baħar!

Ħafna mill-qtil tal-foki jsir b'daqqiet bi bsaten u grampuni.

Jinqatlu l-foki frieħ ta' ftit ġimgħat... quddiem ommhom!

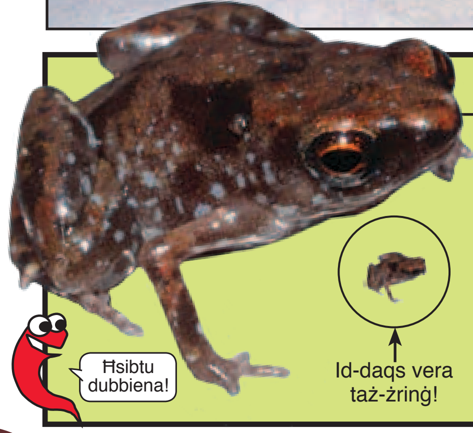

X'hemm ġdid?

Annimali u pjanti li nstabu ġodda dan l-aħħar

Paedophryne amauensis
(għad m'għandux isem bl-Ingliż)

Ftit ilu, qalb il-weraq u t-terriċċju umdu fl-art tal-foresti tropikali f'Papua New Guinea, xjenzati sabu xi żrinġijiet daqs nitfa. Meta kejluhom, sabu li huma medja ta' 7.7mm. Dan ifisser li daż-żrinġ mhux talli huwa l-iżgħar żrinġ fid-dinja, imma huwa wkoll l-iżgħar [1]vertebrat li nafu bih. Li għandu interessanti hu li meta jfaqqas, daż-żrinġ ikun diġà bis-saqajn u jaqbeż, jiġifieri ma jkunx marżepp *(tadpole)* għall-ewwel. La jagħtuh isem bl-Ingliż żgur mhux ħa jkun *Giant Frog*!

Ħsibtu dubbiena!

Id-daqs vera taż-żrinġ!

[1]**vertebrat** = annimal li għandu sinsla tad-dahar; il-vertebrati huma l-ħut, l-amfibji, ir-rettili, l-għasafar u l-mammiferi.

X'nista' nara tgħid?

jikteb **Jason Aloisio**

Victor Falzon

Russett tas-Siġar

Little Bittern *Ixobrychus minutus*

Ir-Russett tas-Siġar huwa kemm kemm ikbar minn ħamiema, u għalhekk dan l-għasfur huwa l-iżgħar wieħed fil-familja tal-irsieset u l-agretti.

Mhux għasfur faċli biex tarah, għax iħobb iżomm mistoħbi fis-siġar u speċjalment fil-meded tal-qasab lil jikbru folti fil-widien. L-għajta tipika tiegħu qisha nebħa ta' kelb. Il-mara u r-raġel jintgħarfu sew minn xulxin mill-kulur tar-rix. Ir-Russett tas-Siġar jiekol ħut, żrinġijiet, brimb, rettili u għasafar żgħar, u joħroġ ifittex l-ikel l-aktar fi tlugħ u nżul ix-xemx.

F'Malta r-Russett tas-Siġar jidher l-aktar fir-rebbiegħa, f'waħdiet jew qtajjiet żgħar. Ibejjet f'partijiet tal-Ewropa, l-Asja u l-Afrika. F'Malta wkoll bejjet dan l-għasfur, imma s'issa darbtejn biss nafu bi żgur, u d-darbtejn fl-istess post: fir-riserva naturali tas-Simar!

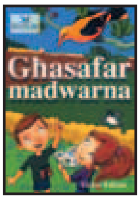

It-tpinġija meħuda mill-ktieb **Għasafar Madwarna**, li huwa miktub apposta għat-tfal. Dal-ktieb jiswa €5 u tista' tixtrih mingħand il-BirdLife jew billi żżur ir-riservi naturali tal-Għadira jew Is-Simar.

members' day

Peress li dis-sena l-BirdLife tagħlaq 50 sena, fl-**4 Marzu 2012** se nagħmlu **Members' Day**. Waqt din l-attività se jintwera filmat fuq il-BirdLife, diversi PowerPoints fuq il-proġetti tal-BirdLife matul is-snin, u slajdxow ta' ritratti ta' għasafar.

Il-membri kollha merħba li jattendu. Intom ukoll, anzi ejjew mal-familja. L-attività sħiħa twila sitt sigħat, imma se jkollna parti għat-tfal u tistgħu tiġu għaliha biss. Lilkom il-membri tal-Klabb għandu jogħġobkom il-filmat **50 Years For Birds and Nature** (10.25-11.00am) u dritt warajh (11am-12pm) ħa jkun hemm xi **logħob apposta għalikom** fil-ġonna sbieħ ta' Mount St Joseph.

Insomma, issa tafu! Nisperaw li narawkom.

Data Il-Ħadd 4 Marzu 2012
Ħin Il-programm sħiħ huwa minn **10am sa 4pm**
Post Mount St Joseph (ħdejn il-Mosta)
Merħba Membri u familji
[1]**Prezz** **€5** (mingħajr l-ikla) jew **€23** (bl-ikla inkluża)
Ibbukkjaw Ibagħtu [2]ċekk lill-BirdLife (indirizz p.2) b'isem, telefon u kemm se tkunu nies.
Ċans għandkom sa l-Erbgħa 29 Frar 2012

KOMPETIZZJONI POSTER 4

F'Il-Ħuttafa li jmiss ħa jkollna r-raba' poster. Dan biċċa mir-ritratt li ħa jidher. X'taħsbu li hu l-għasfur? Ibagħtu t-tweġiba, flimkien ma' isimkom, f'dan l-imejl **kompetizzjoni.poster@gmail.com**

Aħna mbagħad intellgħu isem minn dawk li jaqtgħu, u nibagħtulkom rigal żgħir.

Ħbieb!
Jekk jogħġobkom, tixtrux affarijiet li fihom iż-żejt tal-palm *(palm oil)*. Biex jipproduċu daż-żejt, kull sena qed jeqirdu firxiet enormi ta' foresti fl-Asja t'Isfel, fejn ngħixu aħna l-orangutan u eluf ta' speċi oħra ta' annimali u pjanti. **Grazzi.**

[1]**prezz** huwa għal kull persuna [2]**ċekk** maħruġ lil BirdLife Malta

attività

Victor Falzon

Waslet il-Mixja ta' Marzu!

Il-mixja li nagħmlu kull sena f'Marzu saru jistennewha ħafna membri. Dis-sena ħa nieħdu r-rotta sabiħa **mir-Rabat sax-Xemxija**. Il-mixja twila **11km**, imma komda għax tlajja' m'hemm kważi xejn. U hija wkoll passiġġata ħelwa f'kampanja kollha natura.

Kif dejjem nagħmlu, għal dil-mixja nistiednu lill-membri jiġbru xi flus. Dawn il-flus imbagħad nonfquhom f'apparat li l-BirdLife tuża fil-proġetti tagħha. Dis-sena se niġbru għal kameras żgħar biex narmawhom ħdejn il-bejtiet tal-għasafar fir-riservi naturali. Dawn huma għodda tajbin biex nosservaw mill-bogħod x'ikun qed jiġri fil-bejta, bla ma nfixklu l-għasafar.

Ejjew imxu u gawdu ftit kampanja magħna!

Data il-Ħadd **18 Marzu 2012**
Niltaqgħu 8.30am
Post Domus Romana, ir-Rabat
Nispiċċaw xi 1pm
Ġibu x'tieklu u x'tixorbu
Iġġibux tkaken u toqol żejjed!
Merħba *membri, familji u ħbieb

*Tfal taħt it-8 snin irid jiġi magħhom xi ħadd kbir.

Narawkom!

Dakinhar ħa nqassmu l-istiker **I ♥ Klabb Ħuttaf** li jmiss, jiġifieri n-numru 3.

Intervista ma' Fjura

Victor Falzon

X'jismek?
Jisimni Berwieq.

Inti rari jew komuni?
Komuni mhux ħażin, f'xi snin iktar minn oħrajn.

X'ambjent tikber fih?
Jien nikber fl-isteppa l-iktar.

Steppa x'inhi?
Aqra *Il-Ħuttafa* 99 u tkun taf.

U ejja għidilna...
Orrajt! Steppa tkun art b'ħamrija baxxa u fqira, b'siġar xejn.

F'liema żmien tikber?
Bħalissa diġà ssibni bil-fjuri.

Għandek xi problemi?
Ma tantx, sakemm ma jirriversjawx xi karozza fuqi, jew ibattlu xi munzell terrapien fuqi, jew iferrgħu xi tank żejt maħruq tal-karozza fuqi, jew...

Ojj ojj, biżżejjed hekk! Isma', inti [1]indiġena jew [2]aljena?
Indiġena, sa fejn naf jien.

Għandek isem bl-Ingliż?
Iva, jgħiduli *Branched Asphodel*.

Grazzi ħafna tal-ħin tiegħek.
No problem, inżertajt ma tantx kelli x'nagħmel illum.

[1] **indiġena**. Minn dejjem kienet teżisti f'dawk l-inħawi.
[2] **aljena**. Daħħalha l-bniedem minn art oħra.

Bojod u Sofor

Għalkemm Malta żgħira, xorta waħda għandna mijiet u mijiet ta' pjanti differenti. L-aħjar mod biex tagħraf pjanta huwa mill-fjuri: mid-daqs tagħhom, mill-kulur, mill-forma, mir-riħa, min-numru ta' petali, eċċ. F'dil-paġna ġbarna ftit fjuri li kif taraw huma kollha bojod bin-nofs isfar. Imma allavolja għandhom l-istess kulur, xorta huma kollha differenti.

Bebuna tal-Baħar
Maltese Sea Chamomille

Narċis
French Daffodil

Ċfolloq tal-Widien
Three-leaved Water Crowfoot

Margerita Selvaġġa
Southern Daisy

Ċistu Abjad
Narrow-leaved Rock-rose

Għeneb id-Dib Isfar
Yellow Nightshade

Bebuna
Annual Daisy

Uħud minn dawn il-fjuri jiftħu daż-żmien, bħall-**Bebuna**, il-**Margerita Selvaġġa** u ċ-**Ċfolloq tal-Widien**. Oħrajn jiftħu iktar tard fir-rebbiegħa, bħaċ-**Ċistu Abjad**, il-**Bebuna ta' Malta** u **Għeneb id-Dib**. In-**Narċis** kien fl-aqwa tiegħu f'Diċembu u Jannar.

Ħafna mill-fjuri ta' Malta huma bojod, u ħafna oħrajn huma sofor. Dawn t'hawnhekk jgħaqqdu ż-żewġ kuluri flimkien, biex ma jiġġieldu ma' ħadd!

Taż-Żebbuġ

Agħti kulur lill-istampa.

Victor Falzon

ARTI U RITRATTI

Ibagħtulna t- tpinġijiet u r-ritratti li tieħdu tan-natura (mhux pets jew fjuri kultivati) ħalli nġibuhomlkom f’dir-rokna. Basta r-ritratti jkunu veru tagħkom. Ibagħtuhom **.jpg** fl-imejl **il-huttafa@birdlifemalta.org**

GĦASFUR TAL-BEJT
Francesco Tanti 5

FARFETT TAX-XEWK
Thomas Schembri 8

ARTITASKYA

Kartun ieħor ta’ **Askya Pizzuto** 16

Il-ĦAWWIEFA

X'idea dik!

Desirée Falzon

Sensiela ġdida dwar idejat li l-bniedem ikkopja min-natura.

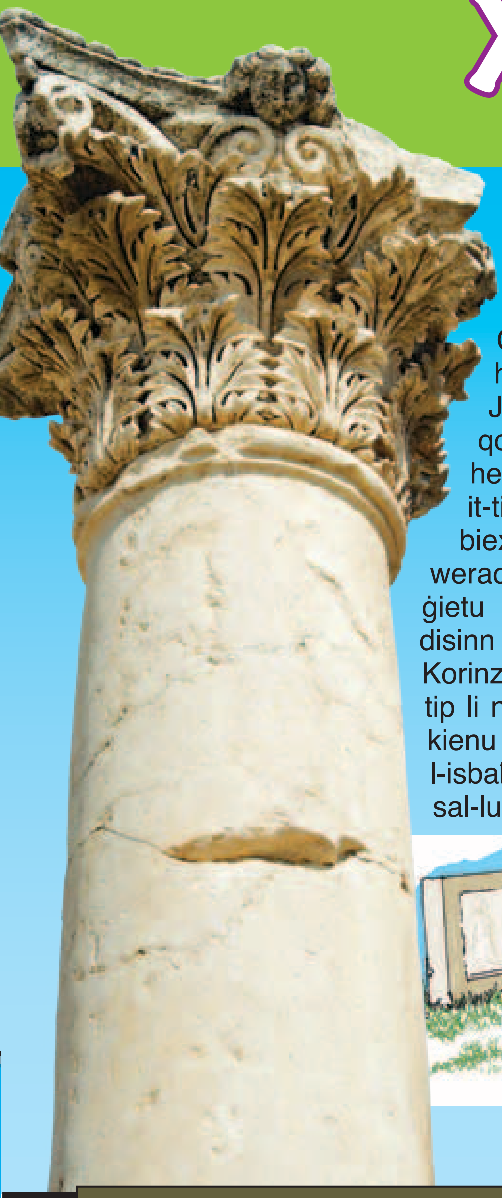

Minn pjanta għal kolonna

Qatt rajtu kolonna bħal din? Dad-disinn huwa ispirat mill-weraq tal-Ħannewija. Jingħad li eluf ta' snin ilu, skultur Grieg ra qoffa fuq qabar ta' tifla żgħira. Fil-qoffa kien hemm xi ġugarelli li kienet tilgħab bihom it-tifla, u l-qoffa kienet mgħottija b'maduma biex ma jixxarrbux bix-xita. L-iskultur ra xi weraq tal-Ħannewija qed jikbru mal-qoffa, u ġietu idea għal disinn ġdid ta' kolonna. Dad-disinn sar magħruf bħala Stil Korintjan jew Korinz (Corinthian), u l-eqdem kolonna ta' dat-tip li nafu biha nħadmet f'xi 450QK. Ir-Rumani kienu jħobbuh ħafna l-istil Korinz u żejnu bih l-isbaħ tempji tagħhom. Dan l-istil għadu jintuża sal-lum ma' xi bini, anke f'xi djar Maltin.

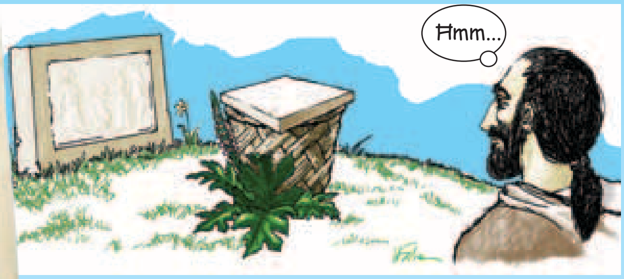

Victor Falzon

Il-Ħannewija

Desirée Falzon

Veru, meta morna l-ħarġa L-iMġiebaħ ma' tal-Klabb rajnieha dil-pjanta.

Il-Ħannewija (Bear's Breeches) hija pjanta b'weraq kbar li tħobb tikber f'postijiet bid-dell bħal Wied il-Luq fil-Buskett. Hija pjanta [1]annwali li tikber daż-żmien tas-sena. Fejn issib il-Ħannewija s-soltu tara ħafna minnha jikbru ħdejn xulxin, u flimkien jagħtu dehra friska, ħadra skura. Il-fjura tal-Ħannewija hija kbira, u meta ż-żerriegħa ssir, tispara 'l barra b'ħoss ta' frosta qed tfaqqa'!

Tinsewx titimgħuhom

Fix-xitwa l-għasafar ma tantx isibu x'jieklu, għalhekk tajjeb li ngħinuhom ftit. Armaw **bird table** fil-ġardina tad-dar tagħkom, u farrkulhom fuqha xi ħaġa tajba: kejk, pastizzi, qassatat, krustini, ottini, qagħaq, pudina, kollha tajbin. Evitaw ikel mielaħ jew immuffat, imma tibżgħux tagħtuhom ikel xaħmi, l-għasafar mhux ħa jkollhom problemi ta' ħxuna għax huma annimali attivi ħafna. Importanti li l-ikel tfarrkuhulhom żgħir ħalli ma jeħlilhomx – tinsewx li l-għasafar m'għandhomx snien biex iqattgħu l-ikel.

Insomma, armaw bird table dix-xitwa u gawdu **Pitirrossi**, **Għasafar tal-Bejt**, **Fjammi Suwed** u **Buful Iswed** fil-ġnien.

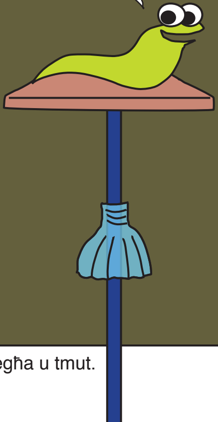

Jekk l-iskola qed tagħmlu **Dinja Waħda**, forsi għamiltu bird table anke fil-ġnien tal-iskola. Prosit.

L-ikel farrkuhulhom żgħir ħalli ma jifgawx fih.

Victor Falzon

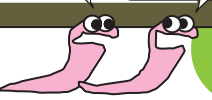

[1] **annwali**. Pjanta li tgħix staġun wieħed, imbagħad tagħmel iż-żerriegħa u tmut.

Sensiela ġdida li fiha Elisabeth Conrad ddur il-Gżejjer Maltin u ssibilna postijiet interessanti għan-natura.

Aron Tanti

Elisabeth Conrad

Id-Dwejra

F'din is-serje ġdida, se nagħtu ħarsa lejn postijiet differenti ta' interess naturali fil-Gżejjer Maltin, kemm dawk magħrufin sew kif ukoll dawk li forsi nisimgħu inqas bihom. U se nibdew bid-Dwejra t'Għawdex.

Id-Dwejra u l-inħawi tal-Qawra huma postijiet imħarsin bil-liġi bħala Special Areas of Conservation (SAC fil-qosor). Dawn l-SACs jiffurmaw parti minn Natura 2000, nisġa ta' iktar minn 25,000 postijiet naturali protetti mal-Ewropa kollha.

Id-Dwejra hija importanti għal diversi raġunijiet, fost dawn għall-[1]ġeoloġija u l-[2]ekoloġija tagħha.

Il-Ġeoloġija

Id-Dwejra hija post tajjeb biex naraw l-eqdem saffi ta' blat tal-Gżejjer Maltin, jiġifieri l-**qawwi ta' taħt** u l-**franka**. Fil-franka tad-Dwejra nsibu diversi fossili ta' ħlejjaq tal-baħar, li juru tajjeb kif dan il-blat beda jifforma taħt il-baħar ħafna żmien ilu. Madwar il-wied tal-Qawra u f'xi nħawi oħra, insibu wkoll postijiet fejn hemm it-**tafal** mikxuf.

Il-[3]ġeomorfoloġija tad-Dwejra mhi xejn inqas interessanti. Hemm per eżempju d-**dolini**, li jkunu bħal dwawar enormi maqtugħin fil-blat. Forsi l-aħjar eżempju ta' dolina fid-Dwejra huwa l-**Inland Sea**, dawra kbira u fonda, li l-qiegħ tagħha mimli bl-ilma baħar li jidħol minn mina naturali fis-sies li tinfed minn naħa għall-oħra. L-Inland Sea qisu bajja magħluqa.

Bħal din id-dawra nsibu diversi oħrajn f'dawn l-inħawi, per eżempju l-**Bajja tad-Dwejra**. Din il-bajja wkoll għandha forma tonda u darba kienet magħluqa u mgħottija imma s-sies ta' barra tmermer bl-ilma baħar u llum baqa' minnu biss blata weħidha fid-daħla tal-bajja: il-**Ġebla tal-Ġeneral**. (ara l-ispjega bl-istampi f'p.11) Ftit jeżistu postijiet fid-dinja fejn insibu dolini tant kbar u viċin ta' xulxin. Jaħsbu li dawn id-dolini kienu darba għerien kbar, li maż-żmien sfrundaw bit-tmermir tal-blat.

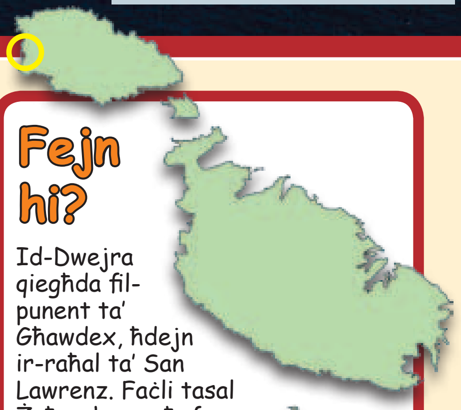

Fejn hi?

Id-Dwejra qiegħda fil-punent ta' Għawdex, ħdejn ir-raħal ta' San Lawrenz. Faċli tasal Żgħax hemm ħafna tabelli juruk it-triq.

Joe Sultana

It-Tieqa

[1]**ġeoloġija.** L-istudju ta' kif l-art tifforma u minn xhiex inhi magħmula.
[2]**ekoloġija.** L-istudju tal-affarijiet ħajjin u kif jgħixu fl-ambjent tagħhom.
[3]**ġeomorfoloġija.** Il-forom li tieħu l-art, per eżempju muntanji, widien, sisien, eċċ.

Fid-Dwejra nsibu wkoll forom oħrajn interessanti fil-blat. Hemm per eżempju **t-Tieqa**, arkata naturali li wkoll iffurmat bit-tmermir mit-taħbit u r-raxx mielaħ tal-baħar. Biż-żmien, l-arkata tat-Tieqa għad tisfronda u taqa', u tibqa' biss gżira fil-baħar, bħall-Ġebla tal-Ġeneral.

L-Ekoloġija

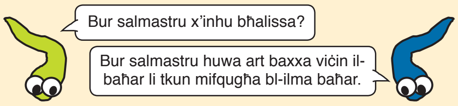

L-ekoloġija tad-Dwejra hija wkoll ta' interess kbir, għax f'dawn l-inħawi nsibu diversi ambjenti differenti, inkluż ix-**xagħri**, il-**widien**, **għadajjar tal-ilma ħelu** u anke **bwar salmastri**. Kull ambjent għandu l-ħajja speċjali tiegħu.

Fid-Dwejra jgħixu wkoll xi pjanti [4]endemiċi, fosthom ix-**Xebb**, il-**Bjankatal-Irdum**, is-**Sempreviva ta' Malta**, iż-**Żigland t'Għawdex**, il-**Ġiżi ta' Malta** u l-**Limonju ta' Malta**. Fuq il-Ġebla tal-Ġeneral jikber l-**Għerq Sinjur**, pjanta [5]parassita b'dehra stramba, li għalkemm mhix endemika, xorta rarissma.

Hemm ukoll annimali endemiċi, bħall-**Psewdoskorpjun Ħadrani**, u fuq il-Ġebla tal-Ġeneral tgħix [6]sottospeċi tal-**Gremxula ta' Malta** li tgħix biss fuq din il-blata. Ma jonqosx ukoll li fl-inħawi tad-Dwejra jbejtu diversi għasafar, fosthom iċ-**Ċiefa**, il-**Garnija**, il-**Bilbla**, il-**Merill**, il-**Bufula tal-iMrewħa** u d-**Durrajsa**.

Tmur meta' tmur, id-Dwejra dejjem hemm x'tara!

Alex Casha

Sempreviva ta' Malta

Joe Sultana

Għerq Sinjur

Arnold Sciberras

Gremxula tal-Ġebla

Aron Tanti

Durrajsa

Il-problemi

Sentejn ilu kumpanija tal-films li kienet qed tiffilmja fid-Dwejra ksiet il-blat b'xi ramel bla ma pproteġiet l-art sew. Nisperaw li ma saritx ħsara kbira.

Għaliex għażlet Id-Dwejra biex tiffilmja? Minħabba l-veduti. Id-Dwejra jżuruha eluf ta' nies kull sena. Il-baħar, il-veduti, in-natura, l-istorja, il-ġeoloġija, dawn kollha jiġbdu lejhom in-nies. U fejn imorru gzuz ta' nies dejjem jinqalgħu problemi għall-ambjent: ipparkjar fuq il-blat, skart, qtugħ u tgħaffiġ ta' fjuri, serq ta' fossili. Xi nassaba kull sena jaħarqu l-pjanti tax-xagħri biex jarmaw ix-xbieki.

Biex ma nsemmux ukoll xi kmamar illegali fix-xatt tal-Inland Sea, u l-barrieri koroh fil-qrib (fir-ritratt p. 10 jidhru sitta!).

Id-Dwejra hija unika. Importanti li nibżgħu għaliha.

[4]**endemiċi.** Pjanta jew annimal li ssibhom f'post, pajjiż jew reġjun wieħed biss.
[5]**parassita.** Pjanta jew annimal li jgħix minn fuq speċi oħra.
[6]**sottospeċi.** Razez li jkunu jixxiebħu u jiġu minn xulxin, ilkoll tal-istess speċi.

Kif probabbli ffurmaw il-Bajja tad-Dwejra u l-Ġebla tal-Ġeneral

tpinġijiet Victor Falzon

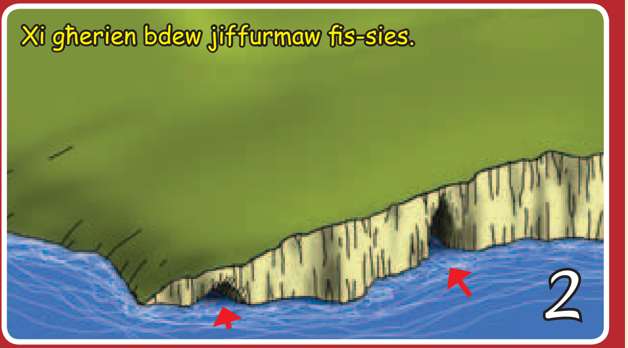

ritratt Aron Tanti

aħna ngħinuk tfaddal

Faddal permezz tal-BOV Young Savers Account u gawdi minn karus b'xejn meta tkun faddalt €100 fil-kont u rati vantaġġjużi ta' imgħax fuq il-flus li ġġemma'. Ġenituri, nanniet, tuturi jew rappreżentanti legali jistgħu jiftħu dan il-kont biex iġemmgħu għal tfal żgħar.

Impenn lejn is-suċċess tiegħek.

BOV YOUNG SAVERS ACCOUNT
2131 2020 | bov.com

Maħruġ mill-Bank of Valletta p.l.c.
58, Triq Żakkarija
Valletta VLT 1130 - Malta

Termini u kundizzjonijiet japplikaw.

Bank of Valletta